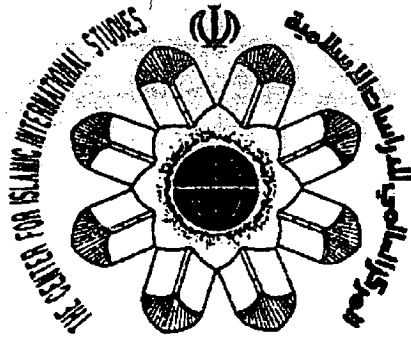

کتابخانه جامع
جامعه الطهر
معاونت پژوهش
مرکز جهانی علوم اسلامی

مرکز جهانی علوم اسلامی
جمهوری اسلامی ایران - قم - ۱۳۵۸

مدرسه عالی امام خمینی علیه السلام

کنترل جمعیت و تنظیم خانواده از دیدگاه اسلام

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته فقه و اصول

استاد راهنما: حجة الاسلام والمسلمین مسلم قلی پور گیلانی

استاد مشاور: حجة الاسلام والمسلمین سید محمد نجفی یزدی

نگارش: محمد باقر ناصر الدین

۱۳۸۵

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی

شماره ثبت:

۱۱۲۴

تاریخ ثبت:

۱۳۸۵

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی

تشکر و قدردانی

وظیفه اصلی خود می دانم که در این مورد از راهنمایی ها و ارشادات استاد محترم راهنما حضرت حجة الاسلام والمسلمین آقای مسلم قلی پور گیلانی (دامت برکاته) ، استاد محترم مشاور حضرت حجة الاسلام والمسلمین آقای سید محمد نجفی یزدی (دامت برکاته) و مسئولان محترم کتابخانه تخصصی فقه و اصول حضرت آية الله العظمی فاضل لنکرانی (دام ظلّه العالی) صمیمانه تشکر و قدر دانی نموده ، و برای همه آنان از درگاه خداوند متعال سلامتی و توفیقات روز افزون مسئلت می نمایم .

تقدیم به :

صاحب شریعت اسلامی حضرت محمد بن عبدالله صلی الله علیه و آله و اهل بیت

عصمت و طهارت علیهم السلام .

چکیده

پایان نامه حاضر که عنوان (کنترل جمعیت و تنظیم خانواده از دیدگاه اسلام) را به خود اختصاص داده است، دارای یک مقدمه و دو بخش می باشد.

در بخش اول حکم فقهی اصل مسئله کنترل جمعیت و تنظیم خانواده را در ضمن چهار فصل مورد بررسی قرار داده است.

در فصل اول، به کلیات موضوع همچون ماهیت و مفهوم کنترل جمعیت و تنظیم خانواده، پیشینه کنترل جمعیت و تنظیم خانواده و دیدگاههای مختلف در مورد رشد جمعیت و کنترل آن (دیدگاه اقتصاددانان، جامعه شناسان، فقهای اسلام) پرداخته است.

در فصل دوم، از مقتضای ادله اولیه و ثانویه در مسئله کنترل جمعیت و رشد آن بحث شده است؛ با مراجعه به ادله مربوطه معلوم می شود که مقتضای ادله اولیه مطلوبیت افزایش و تکثیر اولاد و نسل مسلمانان است، ولی در شرائط خاصی جواز و گاهی وجوب جلوگیری از رشد جمعیت به اثبات می رسد.

در فصل سوم، ادله مخالفان و موافقان کنترل جمعیت و تنظیم خانواده آورده، و ادله مخالفان را مورد نقد و بررسی قرار داده است. و با استناد به ادله متعددی جواز کنترل جمعیت و تنظیم خانواده را هم در جنبه فردی و هم در جنبه اجتماعی، ثابت نموده است.

در فصل چهارم، محدوده اختیارات حاکم و دولت اسلامی در مسئله کنترل جمعیت و تنظیم خانواده بیان شده است. در این فصل به اثبات رسیده است که دولت و حاکم اسلامی می تواند در شرائطی خاصی جلوی رشد جمعیت را بگیرد.

در بخش دوم این رساله، حکم فقهی روشهای پیشگیری از بارداری را در ذیل دو فصل بیان نموده ایم.

در فصل اول، پس از معرفی انواع روشهای جلوگیری از بارداری، ابتداء حکم فقهی روش عزل را بیان نموده و سپس به حکم سائر روشهای پیشگیری از بارداری پرداخته ایم.

در این فصل پس از اثبات جواز عزل به ادله قائلین به حرمت عزل پاسخ داده ایم، و در رابطه با سائر روشهای جلوگیری از بارداری گفته ایم، اگر در بکارگیری این روشها ضرر قابل توجه و مورد اعتناء عقلاء نباشد ولمس و نظر غیر نیز صورت نگیرد، استفاده از این روشها به جهت جلوگیری از بارداری فی نفسه اشکال ندارد.

در فصل دوم، از حکم سقط جنین در جنبه های مختلف آن بحث شده است. شایان ذکر است که در تمام فصلهای یاد شده همراه با دیدگاه فقهای شیعه نظریه و آراء فقهای اهل سنت نیز با ذکر ادله دیدگاه هر دو گروه، بیان شده است.

مهمترین هدف رساله حاضر، تبیین نظریات و دیدگاههای فقهی در باره رشد جمعیت و روشهای کنترل آن و اتخاذ رأی صحیح در این رابطه با توجه به موضوع شناسی علمی مسائل جمعیتی و سائر مسائل مربوط به آن می باشد.

فهرست مطالب

بخش اول: بررسی حکم فقهی اصل کنترل جمعیت و تنظیم خانواده

۱	مقدمه
۱	۱- موضوع و ضرورت تحقیق
۲	۲- هدف تحقیق
۲	۳- سوالات تحقیق
۳	۴- پیشینه تحقیق
۴	۵- روش تحقیق
۶	فصل اول: کلیات
۶	بحث اول: ماهیت و مفهوم کنترل جمعیت و تنظیم خانواده
۷	الف: کنترل جمعیت (تحدید موالید)
۷	ب: تنظیم خانواده
۸	ج: تفاوت میان «کنترل جمعیت» و «تنظیم خانواده»
۸	بحث دوم: پیشینه کنترل جمعیت و تنظیم خانواده
۱۱	بحث سوم: دیدگاههای مختلف در مسئله رشد جمعیت و کنترل آن

۱۳	۱- طرفداران افزایش جمعیت
۱۳	دین زردشت
۱۳	مذهب هندو
۱۴	ائین یهود
۱۴	دین مسیحیت
۱۵	در جوامع باستانی مانند امپراطور های ایران و روم
۱۵	در قرن وسطی
۱۶	در قرون جدید
۱۶	در دوران معاصر
۱۶	۲- مخالفان افزایش جمعیت
۲۱	۳- طرفداران ثبات جمعیت
۲۲	۴- طرفداران حد متناسب جمعیت
۲۴	الف : دیدگاه صاحب نظران مسائل اقتصادی
۲۴	۱- تأثیر بر منابع تامین اجتماعی
۲۷	۲- تأثیر بر توزیع سنی جمعیت
۲۹	۳- تأثیر بر توسعه اقتصادی
۳۰	۴- تأثیر بر میزان سرمایه گذاری
۳۱	ب: دیدگاه صاحب نظران مسائل اجتماعی
۳۲	۱- جمعیت و محیط زیست
۳۴	۲- جمعیت و اشتغال
۳۴	۳- جمعیت و آموزش
۳۶	۴- جمعیت و آب
۳۸	نتیجه گیری

۳۹	ج- دیدگاه صاحب نظران مسائل اسلامی (فقهای فریقین)
۴۰	الف: دیدگاه اهل سنت
۴۵	ب: دیدگاه فقها شیعه
۵۲	فصل دوم: مقتضای ادله اولیه و ثانویه در مورد رشد جمعیت و کنترل آن
۵۲	۱- تعریف حکم اولی و ثانوی
۵۴	۲- مصادیق حکم ثانوی
۵۴	۱- اضطراب
۵۴	۲- عسر و حرج
۵۵	۳- مقدمه واجب و حرام
۵۵	۴- ضرر
۵۵	۵- اهم و مهم
۵۵	۶- امر ونهی پدر و همسر
۵۵	۷- نذر، عهد و قسم
۵۶	آیات و روایات دلالت کننده بر مطلوبیت ازدواج، فرزندآوری و افزایش آنها
۵۶	۱- آیات
۵۷	۲- روایات
۵۷	روایات شیعی
۶۳	روایات اهل سنت
۶۹	فصل سوم: ادله موافقان و مخالفان کنترل جمعیت و تنظیم خانواده
۷۰	الف: ادله مخالفان کنترل جمعیت و تنظیم خانواده
۷۰	۱- اصل بودن تکثیر نسل
۷۱	نقد و بررسی

- ۲- استعماری بودن نظریه تنظیم خانواده و کنترل جمعیت ۷۲
- نقد و بررسی ۷۴
- ۳- منافات داشتن کنترل جمعیت و تنظیم خانواده با رازقیت خداوند ۷۴
- نقد بررسی ۷۶
- ۴- مناقشه در ضرورت تنظیم خانواده و کنترل جمعیت ۷۹
- نقد و بررسی ۸۰
- ب - أدله موافقان کنترل جمعیت و تنظیم خانواده ۸۲
- ۱- روایات عزل ۸۲
- ۲- اصالة الاباحه ۸۴
- ۳- آیات و روایات فطام و رضاع ۸۵
- ۴- آیه شریفه (نَسَاؤُكُمْ حَرْتُ لَكُمْ...) ۸۵
- ۵- لزوم جامع نگری در برخورد با أدله و مبانی شریعت اسلامی ۸۶
- ۶- تفاوت و تغییر زمان و مکان ۹۱
- نتیجه گیری ۹۳
- فصل چهارم:** حدود اختیارات ولی، فقه و حکومت اسلامی در رابطه با کنترل جمعیت و تنظیم خانواده. ۹۵
- الف - دیدگاه شیعه ۹۶
- ب - دیدگاه اهل سنت ۱۰۰

بخش دوم: بررسی حکم فقهی روش های پیشگیری از بارداری

- فصل اول:** حکم فقهی هر یک از روشها (جز سقط جنین) ۱۰۳
- الف - پیشینه روشهای پیش گیری از بار داری : ۱۰۴
- ب - انواع روشهای جلوگیری از بارداری ۱۰۶

۱۰۷	۱- روشهای فیزیولوژیک
۱۰۷	۲- روشهای سدّی (فیزیکی)
۱۰۸	۳- شیوه های شیمیایی (مواد اسپرم کش)
۱۰۹	۴- شیوه های هورمونی
۱۱۱	۵- روشهایی مکانیکی
۱۱۲	۶- روشهای جراحی
۱۱۴	الف : دیدگاه شیعه
۱۱۴	۱- عزل (مقاربت منقطع)
۱۱۵	جواز عزل و ادله آن
۱۱۹	حرمت عزل و ادله آن
۱۲۶	بررسی حکم عزل و جلوگیری از بارداری از سوی زن
۱۲۸	۲- سائر روشهای پیشگیری از بارداری
۱۳۸	جمع بندی
۱۳۹	ب- دیدگاه اهل سنت
۱۳۹	۱- عزل
۱۴۰	الف - جواز عزل
۱۴۲	ب- حرمت عزل
۱۴۸	۲- سائر روشهای جلوگیری از بارداری
۱۴۸	روشهای موقت
۱۵۰	روشهای دائم و عقیم سازی
۱۵۳	فصل دوم: سقط جنین
۱۵۴	معنای لغوی و اصطلاحی سقط جنین
۱۵۴	مراحل تکامل و رشد جنین

- بحث اول:** سقط جنین از دیدگاه فقه شیعه..... ۱۵۶
- الف: حکم تکلیفی سقط جنین..... ۱۵۶
- ب - حکم وضعی سقط جنین..... ۱۶۲
- بحث دوم:** سقط جنین از دیدگاه اهل سنت..... ۱۶۶
- الف: سقط جنین پیش از دمیده شدن روح در آن..... ۱۶۶
- دیدگاه حنفیه..... ۱۶۷
- دیدگاه مالیکه..... ۱۶۸
- دیدگاه شافعیه..... ۱۶۸
- دیدگاه حنابله..... ۱۷۰
- ب- سقط جنین پس از دمیده شدن روح در آن..... ۱۷۱
- حنفیه..... ۱۷۳
- شافعیه و حنابله..... ۱۷۴
- اما مالیکه..... ۱۷۵
- بحث سوم:** سقط جنین اضطراری از دیدگاه فقه اسلامی..... ۱۷۶
- الف: دیدگاه شیعه..... ۱۷۶
- ۱- سقط جنین در جایی که جان مادر یا سلامت وی در معرض خطر قرار گیرد..... ۱۷۶
- ۲- سقط جنین در بیماریهای جنینی..... ۱۸۱
- ۳- سقط جنین بمنظور جلوگیری از رشد جمعیت و تنظیم خانواده..... ۱۸۳
- ب: دیدگاه اهل سنت..... ۱۸۴
- ۱- سقط جنین در جایی که جان مادر یا سلامت وی در معرض خطر قرار گیرد..... ۱۸۴
- ۲- سقط جنین در بیماریها و ناهنجاریهای جنینی..... ۱۸۶
- ۳- سقط جنین بمنظور جلوگیری از رشد جمعیت و تنظیم خانواده..... ۱۸۹

۱۹۲	خلاصه
۱۹۶	ترجمه انگلیسی
۱۹۷	کتاب نامه

مقدمه

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على اشرف الانبياء والمرسلين وعلى آله الطيبين الطاهرين واللعنة الدائمة على اعدائهم اجمعين من الان الى قيام يوم الدين.

قبل از پرداختن به موضوع مورد نظر مناسب است در این جا مسائلی را همچون : موضوع تحقیق ، ضرورت تحقیق ، هدف تحقیق ، سوالات تحقیق ، پیشینه تحقیق و روش تحقیق بعنوان مقدمه ، مطرح کرده و در باره آنها توضیحات مختصری داده شود ، ذیلاً به بیان و توضیح آنها می پردازیم :

۱- موضوع و ضرورت تحقیق

یکی از مسائل جنجال برانگیز و مورد بحث در محافل علمی و اجتماعی معاصر و مجلات و روزنامه ها ، موضوع کنترل جمعیت و تنظیم خانواده است که از مسائل مستحدثه و مباحث جدید اجتماعی به شمار می آید .

مسئله جمعیت و پیامدهای ناشی از آن یکی از مسائل مهم کشورها جهان در چند دهه اخیر به شمار آمده و در آینده نیز همین وضعیت پیش بینی می شود . جمعیت جهان با رشد حدوداً ۱۶۷ درصد ، هر چهل و یک و نیم سال ، دو برابر می شود . بدون تردید چنین رشدی ، معضلات خاصی را برای تمام مناطق جهان ، به ویژه مناطق با رشد جمعیتی بالا و توان اقتصادی پائین (کشورهای جهان سوم و در حال توسعه) ، پدید می آورد . چنین وضعیتی ، صاحب نظران ،

کارشناسان و مسؤولان کشورهای مختلف را با بیم و هراس روبه روستاخته ، به گونه ای که از مدت ها پیش در اندیشه اجرای سریع سیاست های کنترل جمعیت و تنظیم خانواده ، متناسب با وضعیت اقتصادی ، اجتماعی و سیاسی خود برآمده اند .

در این میان آن چه نقش مهمی را ایفا خواهد کرد ، فقه و کارکردهای آن می باشد . به نظر می رسد حتی اگر این مسئله را نیاز مند به پاسخ سریع فقهی ندانیم دست کم باید آنرا از مسائلی به حساب آوریم که فقیهان و دانشمندان اسلامی باید به آن اهتمام نمایند و با دریافت دیدگاه های کارشناسان راه را برای انجام تحقیقات فقهی و دست یابی به پاسخ های مناسب هموار نمایند ، بدین جهت و با توجه به ضرورتی که به آن اشاره شد ، موضوع رساله حاضر را «کنترل جمعیت و تنظیم خانواده از دیدگاه اسلام» انتخاب نموده ، و در دو محور کلی ، یعنی ، حکم فقهی اصل مسئله کنترل جمعیت و شیوه های تنظیم خانواده را مورد بررسی و مذاقه قرار داده است .

۲- هدف تحقیق

مهمترین هدف رساله حاضر را می توان بدین صورت ذکر کرد : « تبیین آراء و نظریات فقهی در باره رشد جمعیت و روشهای کنترل آن و تنقیح مبانی فقهی و اتخاذ رأی صحیح در این میان ، با عنایت به موضوع شناسی علمی مسائل جمعیتی و سائر مسائل مربوطه به آن »

بی گمان دست یابی به چنین هدفی ، مستلزم فراتر رفتن گستره رساله ، از حد مباحث فقهی و کشانده شدن آن به بحث های جمعیتی و پزشکی است ؛ بحث های پزشکی نیز یکی از محور های مورد بحث دانشمندان اسلامی در مسئله روشهای کنترل جمعیت و تنظیم خانواده می باشد .

۳- سوالات تحقیق

مهمترین پرسشهایی که رساله حاضر در صدد پاسخ گویی به آن ها برآمده است به صورت ذیل است .

۱- دیدگاه کارشناسان اقتصادی و اجتماعی در باره رشد جمعیت و کنترل آن چیست؟ نظریات

و مبانی فقهی در این باره کدام است؟

- ۲- جدید ترین و رایج ترین روشهای جلوگیری از بارداری در علوم پزشکی کدام است؟
- ۳- از دیدگاه فقه روشهای یاد شده چه حکمی دارند و آیا استفاده از آنها به جهت پیشگیری از بارداری شرعا جائز است یا خیر؟
- ۴- مقتضای ادله اولی و ثانوی در رابطه با مسئله جمعیت چیست؟
- ۵- آیا حاکم و دولت اسلامی می تواند در هنگام ضرورت نسبت به کنترل جمعیت اقدام کند؟
- ۶- حکم کلی فقهای اسلام در مسئله سقط جنین چیست؟
- ۷- در موقع ضرورت و ناچاری آیا می تواند به سقط جنین اقدام کرد؟ و در همین زمینه آیا حکم سقط جنین پیش از نفخ روح در جنین و پس از آن تفاوتی دارد یا خیر؟

۴- پیشینه تحقیق

در باره پیشینه تحقیق باید گفت از آن جا که مسئله کنترل جمعیت و تنظیم خانواده از مسائل مستحدثه به شمار می آید، و این مسئله بدین صورت که اکنون هست در گذشته مطرح نبوده است، به همین خاطر این موضوع در کتب فقهی گذشته گان به صورت منسجم و مشخص مورد بحث و بررسی واقع نه شده است، و تنها چیز یکه در کتب فقهی فقهای گذشته دیده می شود مسئله عزل است که کم و بیش مورد بحث قرار گرفته است.

در سالهای اخیر از بدو ورود برنامه تنظیم خانواده و سیاستهای کنترل جمعیت در کشورهای اسلامی - حدود پنجاه شصت سال پیش - دانشمندان اسلامی نظریات مخالف و موافق را در این باره بیان کرده اند و کتابهای زیادی را نیز بصورت مستقل و یا در ضمن مباحث دیگر به تالیف در آورده اند. قابل ذکر است که در میان این کتابها، کتابهای نیز به چشم می خورد که هر چند از نقاط قوتی برخوردارند، ولی از ابعاد دیگر موضوع غفلت ورزیده و تمام جوانب موضوع را مورد بحث و بررسی قرار نداده اند، از باب نمونه در بعضی از نوشته ها مسئله مورد بحث را تنها از منظر دینی نگاه کرده و جانب واقع بینی و موضوع شناسی مسئله را رها کرده اند. و نوشته های

دیگری هم وجود دارند که از منظر دانش جدید در این باره پرداخته اند اما جانب شریعت را گاه به اهمال گذاشته اند.

در رساله حاضر حتی الامکان تلاش نموده ایم که هر جا نظریات کارشناسان در بحث های فقهی دخیل بوده است، ابتدا آرا کارشناسان را به منظور موضوع شناسی مطرح نموده و به دنبال آن حکم فقهی را بیان کرده ایم

۵- روش تحقیق

این تحقیق اصطلاحاً به روش کتابخانه ای صورت گرفته است، ابتدا در هر فصل به فیش برداری پرداخته شده و بعد از نظم و ترتیب و تحلیل مطالب، حاصل بحث به رشته تحریر در آورده شده است و در موارد نقادی نیز صورت گرفته است.

محمد باقر ناصر الدین

مردادماه ۱۳۸۵

بخش اول:

بررسی حکم فقهی اصل کنترل جمعیت و تنظیم خانواده

فصل اول: کلیات

فصل دوم: مقتضای أدله اولیه و ثانویه در مورد کنترل جمعیت و رشد آن

فصل سوم: أدله موافقان و مخالفان کنترل جمعیت و تنظیم خانواده

فصل چهارم: اختیارات ولی فقیه و حکومت اسلامی در رابطه با کنترل

جمعیت و تنظیم خانواده

فصل اول :

کلیات

بحث اول : ماهیت مفهوم کنترل جمعیت و تنظیم خانواده

کنترل جمعیت و تنظیم خانواده از اصطلاحات و مفاهیمی هستند ، که در جامعه شناسی و جمعیت شناسی مورد بحث قرار میگردند. دو اصطلاح یاد شده مفید یک معنا نیستند بلکه دو معنای متفاوتی را می رسانند. و براین مطلب جامعه شناسان تصریح نموده اند، و در منابع جمعیت شناسی در این مورد گفته اند: « در منابع جمعیتی واجتماعی معمولاً دو اصطلاح تجدید موالید کنترل جمعیت و تنظیم خانواده را بجای هم و تسامحاً به صورت مترادف به کار می برند در حالیکه این دو اصطلاح متفاوت هستند و نباید با هم اشتباه شوند»^۱

جامعه شناسان تعریف کنترل جمعیت و تنظیم خانواده و تفاوت میان این دو را چنین بیان نموده

اند:

الف : کنترل جمعیت (تجدید موالید)

«تجدید موالید یا کنترل جمعیت مفهومی است که معمولاً در یک سطح و سبب (یک جامعه و یا یک کشور) مطرح می شود و گونه ای از سیاست جمعیتی است که بادر نظر گرفتن امکانات اقتصادی و

طبیعی کشور و جامعه ، در پی کاهش جمعیت می باشد . بعبارت دیگر ، تحدید موالید ، رفتار طرح ریزی شده ای است برای جلوگیری از آستن که شامل استعمال و سائل ضد حاملگی و همچنین امساک از مقاربت می شود . برنامه تحدید موالید بیشتر در کشورهای می شود که با مسئله انفجار جمعیت و بیش جمعیت مواجه هستند.»^۱

ب : تنظیم خانواده

«تنظیم خانواده عملی است آگاهانه و اداری که با توجه به امکانات اقتصادی خانواده انجام میگردد و در سطح ملی نیز ، هدفش ایجاد تعادل لازم میان جمعیت و تولید است . این سیاست شباهتی با مفهوم مالتوسی تحدید موالید ندارد . و ممکن است در جهت مثبت (افزایش اولاد خانواده های که دارای امکانات هستند) و یا منفی (کاهش اولاد خانواده) اجراء می شود و در پیروی از همین هدف است که معمولاً در چنین برنامه های بموازات تعمیم وسائل پیشگیری تسهیلاتی نیز برای حفظ سلامتی کودکان و کمک به خانواده هاییکه قادر به داشتن اولاد متعدد هستند فراهم می شود.»^۲

«سیاست تنظیم خانواده به مجموعه تدابیر و برنامه های اطلاق می شود که با استفاده از روشهای و شیوهای مختلف ، به خانواده ها اجازه و امکان می دهد تعداد اولادی را که ما یلند داشته باشد . تنظیم خانواده عملی است آگاهانه که :

۱- در سطح خانواده هدفش ایجاد توازن میان امکانات اقتصادی و تعداد اولاد است .

۲- و در سطح جامعه به منظور ایجاد تعادل میان جمعیت و تولید انجام می گیرد»^۳

ج : تفاوت میان کنترل جمعیت و تنظیم خانواده

جامه شناسان تفاوتهای زیادی در میان دو اصطلاح مزبور بیان کرده اند در این جا چند تا از مهمترین آنها را ذکر می کنیم ، و آنها عبارتند از :

۱- تحدید موالید در جامعه ای اجراء می شود که با مسئله انفجار جمعیت و بیش جمعیتی با

لفاعل و بالقوة مواجه است در صورتی که تنظیم خانواده در هر کشوری می توانند عنوان شود.

^۱ همان ، ص ۱۶۳

^۲ جمشید بهنمام ، جمعیت شناسی عمومی ، ص ۳۲۶

^۳ نعمت الله تقوی ، جمعیت و تنظیم خانواده ، ص ۱۱۰ ، ۱۱۱